

הנחת תפילין בחול המועד

המאמר נכתב בהודיה לה'
לכבוד היכנסו למצוות של בני
שלמה יוסף פינצ'וק נ"י

- הקדמה
דרשת ר' יוסי הגלילי: 'מימים ולא כל ימים'
א. הקשר הפרשה בה מופיעה הדרשה
ב. יום חלוק משאר ימים
ג. 'אדרשה דוהיה לך לאות קסמין'
דרשת ר' עקיבא: 'יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות'
א. איסור מלאכה
ב. מצוות היום
ג. קידוש
ד. קרבן מוסף
ה. סמבטיון, בעל אוב ו'מעלה בזכור'
ו. תלמוד תורה כאות
סיכום

הקדמה

שאלת הנחת תפילין בחול המועד לא נידונה בתלמודים, אך היא נידונה בראשונים¹ על רקע הדיון בתלמוד אודות תפילין בשבתות וימים טובים. נחלקו התנאים רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא (מנחות לו, ב) מהיכן ממעטים שבתות וימים טובים מתפילין:

ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, ימים - ולא לילות, מימים - ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, דברי רבי יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר: לא נאמר חוקה זו אלא לפסח בלבד... יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים? ת"ל: והיה לאות על ירך ולטוטפת בין עיניך, מי שצריכין אותה, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות.

1 במאמר זו לא אכנס כלל לצדדים הקבליים של שאלה זו. דין תפילין בחול המועד תופס מקום נרחב בשאלת סמכותה של הקבלה להכריע בענייני הלכה, שהרי לפי הזהר קיים איסור חמור להניח תפילין בחול המועד וראה במאמרו של יעקב כ"ץ "תפילין של חול המועד" בתוך ספרו 'הלכה וקבלה' ירושלים תשמ"ד עמ' 102-124.

שניהם דורשים את הפסוקים בפרשת קדש לי כל בכור (שמות יג, א-י):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. קִדְשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֲדָם
וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא... וְהָיָה לְךָ לְאֹת עַל יָדְךָ וּלְזָכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת
ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ אֶת הַחֲקָה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה
מִיָּמִים יָמִימָה.

ר' יוסי הגלילי סבור שהפסוק האחרון מתייחס לפסוק שלפניו העוסק בתפילין,
"בחוקת תפילין הכתוב מדבר"². הוא דורש "מימים ולא כל ימים, יצאו שבתות וימים
טובים", והראשונים דנים בשאלה האם לשיטתו גם חול המועד כלול במיעוט "ימים
ולא כל ימים".

ר' עקיבא סבור שהפסוק האחרון מתייחס לכלל הפרשה שלפניו, "בחוקת הפסח
הכתוב מדבר"³, ואינו נוגע לעניין תפילין. הוא דורש את הפסוק הקודם בפרשה,
"והיה לך לאות על ידך"⁴ - מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן
אות, והראשונים דנים בשאלה האם גם בחול המועד יש "אות" הפוטר אותו
מתפילין.

למחלוקת ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא יש השלכות מעבר לשאלה מאיזה פסוק
לומדים את דין תפילין בשבת ויו"ט. ר' יוסי הגלילי למד מהפסוק "מימים ימימה"
שני דברים: שבת ויו"ט פטור מתפילין וגם לילה פטור מתפילין, אולם בלילה לא רק
שפטור מתפילין אלא יש גם איסור להניח תפילין (מנחות לו, ב):

אמר ר' אלעזר: כל המניח תפילין אחר שקיעת החמה - עובר בעשה, ור' יוחנן
אמר: עובר בלאו... מר סבר 'השמר' דלאו - לאו ו'השמר' דעשה - עשה, ומר
סבר 'השמר' דעשה נמי לאו.

האיסור להניח תפילין בלילה נובע מהמילה "ושמרת" שבתחילת הפסוק, אותו
פסוק ממנו דורש ר' יוסי הגלילי שאין מניחים תפילין בשבתות וימים טובים, ואם
כן סביר שגם ביחס אליהם קיים איסור הנחה. אמנם לפי דרשת ר' עקיבא אין שום
סיבה לחשוב שקיים איסור להניח תפילין בשבתות וימים טובים, ואין בהם אלא
פטור מצוה בלבד.

2 על פי הביטוי בירושלמי ברכות ב, ב.

3 על פי הביטוי בירושלמי שם. במכילתא דרשב"י יג, י אנו מוצאים: "ד"א ושמרת את החוקה.
ר' אליעזר אומר זאת חוקת הפסח, ר' עקיבא אומר זו חוקת תפילין".

4 שני פסוקים מתאימים כאן: שמות יג, ט: "וְהָיָה לְךָ לְאֹת עַל יָדְךָ וּלְזָכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ"; ושמות
יט, טז: וְהָיָה לְאֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ". וראה דקדוקי סופרים מנחות לו, ב הערה
י; עירובין צו, ב הערה ז).

דרשת ר' יוסי הגלילי: 'מימים ולא כל ימים'

ריה"ג קובע שהמילה "מימים" ממעטת ימים מסויימים, אך ניתן לדון על פי איזה קריטריון נקבע אילו הם. ניתן להציע כמה אפשרויות:

א. הקשר הפרשה בה מופיעה הדרשה: לדעת ר' יוסי הגלילי הפסוק "מימים ימימה" אמנם מתייחס ספציפית לפסוק שלפניו אודות תפילין, אך הפרשה כולה עוסקת בפסח, ואם כן יש מקום להניח שהמיעוט "מימים ולא כל ימים" מתכוון לימות הפסח שנידונו לעיל, ובהם אין כל הבחנה בין יום טוב לחול המועד; כל החג מוצג בחדא מחתא - "שבעת ימים תאכל מצת". המיעוט בפסוק מתייחס ישירות לימים טובים (פסח והוא הדין סוכות), ומשם מתרחב, איכשהו, לכלול גם שבתות.

ב. יום חלוק משאר ימים: תוספות (מו"ק יט, א ד"ה רבי יוסי אומר) כותב: "ואם הוא אמת דבחול המועד חייב בתפילין יש לומר... ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב, דחלוק משאר ימים". בדברי תוס' אלו נאמרו שני דברים: 1. המיעוט "מימים ולא כל ימים" ממעט ימים שהם "חלוקים משאר ימים"; אך לא ברור מהם הקריטריונים הדרושים כדי להיחשב "חלוק משאר ימים". 2. לדעתו, לפי הדעה שבחיה"מ חייבין בתפילין צריך לומר שיום טוב מספיק חלוק משאר ימים ועל כן מתמעט, אך חול המועד אינו חלוק דיו כדי להיכלל במיעוט זה. קודם לכן, הסביר תוס' את דעת הבה"ג שחול המועד אסור בתפילין משום שגם חול המועד כלול במיעוט "מימים ולא כל ימים": "ובהלכות גדולות פסק דאסור להניח תפילין בחולו של מועד, ולטעם שממעט שבתות וימים טובים מימים ימימה מסתבר שפיר דמעט חולו של מועד"; דהיינו שלדעת הבה"ג גם חול המועד חלוק דיו משאר ימים כדי להכלל במיעוט.

למרות שתוספות אינו מציע קריטריון או הגדרה ל"חלוק משאר ימים", נראה כי ככל שהקריטריון מחמיר יותר כך סביר שחול המועד לא יכלל במיעוט ויהיו חייבים בו בהנחת תפילין, וזו דעת התוספות; וככל שהקריטריון מיקל יותר כך סביר שאף חול המועד בכלל המיעוט ופטור מתפילין, וכדעת הבה"ג.

ניתן להציע כמה קריטריונים לקבוע מהו "יום חלוק משאר ימים":

1. הקריטריון הוא "מקראי קודש". זהו קריטריון ברור ומוגדר, שמאמץ אותו הרא"ש (הלכות קטנות תפילין סוף סי' טז): "ולרבי יוסי הגלילי דדריש מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וי"ט - לדידיה ודאי חול המועד בכלל י"ט כיון שקרוי מקרא קודש". מפורש בגמרא שחול המועד נחשב מקרא קודש, כאשר מתבררת השאלה האם חול המועד אסור במלאכה (חגיגה יח, א):

ראש חדש יוכיח, שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה. מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קודש, תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קודש, הואיל וקרוי מקרא קודש דין הוא שאסור בעשיית מלאכה.

אמנם בעיון בפסוקי התורה מתעורר ספק בענין הגדרת חוה"מ כ"מקרא קודש".
פרשת המועדות בויקרא (פרק כג פס' א-ד, לז) פותחת ומסיימת בהצהרות כלליות על
החגים:

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה' אשר
תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי. ששת ימים תעשה מלאכה וביום
השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה' בכל
מושבתיכם. אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדים.
אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לה' עלה ומנחה
זבח ונסכים דבר יום ביומו.

מכאן מתקבל הרושם שאכן כל החגים ובכללם חול המועד מכונים "מקראי
קדש", כי פסוקים אלו הם מעין כותרת לכל ימי החגים (כולל חול המועד) המפורטים
בהמשך. אך לפי זה אפשר לטעון שגם יום חול הוא מקרא קודש, הרי נאמר
בפסוקים אלו גם: "מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי. ששת
ימים תעשה מלאכה!"
מנגד - בפירוט שבהמשך התורה מכנה רק את יום טוב "מקרא קודש" ולא את
חול המועד (שם פס' ו-ח):

ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו. ביום
הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. והקרבתם אשה
לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו".

ובהמשך (פס' לד-לו):

דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות
שבעת ימים לה'. ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו. שבעת
ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה
לה' עצרת הוא כל מלאכת עבודה לא תעשו.

כך גם בפרשת המועדות בפרשת פינחס (במדבר כח-כט), "מקרא קודש" נאמר רק
על ימים טובים ולא על חול המועד. אם כן קשה להבין את קביעת הגמרא שחול
המועד נקרא מקרא קודש!

ניתן לומר שיש הבדל בין "מקראי קודש" בלשון רבים שכוללים גם את ימי חול
המועד, לבין "מקרא קודש" בלשון יחיד שנאמר רק על יום טוב עצמו⁵. לפי זה יש
להסביר שחול המועד שייך למשפחת הימים "מקראי קודש", אך הוא עצמו אינו
"מקרא קודש" של ממש. בכל אופן יתכן מאוד שדי בכך שחול המועד שייך למשפחת
הימים "מקראי קודש" כדי לפטרו מתפילין.

5 אך בזאת לא תיפתר הבעיה בנוגע לימות החול.

2. הקריטריון הוא "שבתון". ימים טובים נקראו "שבתון", אך חול המועד מעולם לא נקרא "שבתון". אם נשתמש בקריטריון "שבתון" כדי להגדיר מהו "יום חלוק משאר ימים" - ברור שחול המועד אינו חלוק וחיוב בתפילין. המאירי (חגיגה יח, א ד"ה חלו של מועד) מעלה ענין זה בנושא אחר - שאלת איסור מלאכה בחול המועד: חולו של מועד מתוך שלא נאמר בו שבתון היה הדין נותן שלא ליאסר במלאכה כלל, אלא מתוך שהוא קרוי מקרא קדש אסרוהו חכמים בקצת מלאכות.

הרי"ד בפסקיו⁶ אומר דברים דומים במסגרת הדיון על דרשת ר' עקיבא "והיה לך לאות": "וכל ימים טובים איתקוש לשבת ונקראו לשבתון".

ג. 'אדרשה דוהיה לך לאות קסמין': גם הרשב"א (עירובין צו, א ד"ה ימים) התקשה בשאלה אילו ימים מתמעטים מדרשת "ימים ימימה" והוא כותב:

הא דמפיק שבתות וימים טובים אדרשא דלאות על ידך בסמוך קא סמין, דדרשינן מי שצריכין אות יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות, וקסבר דמחד לחוד לא הוה דרשינן. וכענין זה מצאתי בירושלמי⁷, דגרסינן התם והיו לך לאות, את שהיו לך לאות, פרט לשבתות וימים טובים שכל הם אות. והלא כבר כתיב מימים ימימה, כדמר ר' יוחנן כל מילה דלא מיחורא מסמכין ליה מן אתרין סגיאיין.

לדעתו, דרשת "מימים ולא כל ימים" מתפרשת בעזרת הדרשה האחרת "והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך, מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות"⁸. כלומר, ימים שהן גופן אות מתמעטים בדרשה "מימים ולא כל ימים". לפי זה אפשר להבין מדוע דרשת "מימים ימימה" אינה עומדת בפני עצמה וזקוקה לדרשת "לך לאות". אבל יש לשאול שאלה הפוכה, היות ודרשת "לך לאות" עומדת בפני עצמה - מדוע צריך בנוסף את דרשת "מימים ימימה"? יתכן והתשובה היא מה שנאמר בפתח דברינו: דרשת "לך לאות" מלמדת רק על פטור מתפילין, ודרשת "מימים ימימה" מלמדת על איסור הנחת תפילין.

דרשת ר' עקיבא: 'יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות'

לגבי מהותו של ה"אות" בפסוקים אלו מסביר רש"י:

מי שצריכין אות - ימים שישראל צריכין להעמיד אות על עצמן להכיר שהם

6 עירובין צו, א ד"ה תניא.

7 ברכות ב, ב; עירובין י, א.

8 וכן עירובין צו, א תוס' ד"ה ימים ותוס' הרא"ש ד"ה מימים.

מחזיקים בתורתו של הקב"ה, יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות בין הקב"ה לישראל, דכתיב כי אות היא ביני וביניכם⁹.

אמנם לא ברור לפי רש"י מה בדיוק בשבתות וימים טובים הוא "האות". הראשונים מעלים כמה אפשרויות:

א. איסור מלאכה: הפסוק הקובע את שבת כאות מופיע רק בפרשה המדברת על עונש של מי שמחלל שבת באיסור מלאכה (שמות לא, יג-יז):

וְאֵתָהּ דִּבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲדָאֵת שְׁבֻתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אֹתִי הוּא בְּיָנִי וּבְיָנֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם. וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַשְּׁבֻת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלֹאכָה וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקְרָב עִמִּי. שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלֹאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שְׁבֻתוֹן קֹדֶשׁ לַה' כָּל הָעֹשֶׂה מְלֹאכָה בַּיּוֹם הַשְּׁבֻת מוֹת יוּמָת. וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻת לְדֹרֹתֶם בְּרִית עוֹלָם. בְּיָנִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתִי הוּא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ.

כעת מובנים דברי הריטב"א (עירובין צו, א ד"ה יצאו שבתות)¹⁰ שהאות בשבת הוא איסור המלאכה: "אות דכתיב גבי שבת בשמירת מלאכה היא, ודכוותה אות דימים טובים היינו מפני שהם עצורים ממלאכה".

אפשר שזו גם תפיסת ר' אליעזר במכילתא דר' ישמעאל (מסכתא דפסחא פרשה יז):

ר' אליעזר אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפילין קרוין אות, לא יתן אות בתוך אות - או יתן אות בתוך אות? אמרת תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפילין שאינן חייבין עליהן לא כרת ולא מיתת בית דין.

מתוך דבריו נראה שהמרכיב בשבת שדוחה את התפילין הוא חיוב כרת ומיתת בית דין, אלו קיימים רק בנוגע לאיסורי מלאכה בשבת.

כעת שלמדנו שהקריטריון של "אות" הוא איסור מלאכה יש לבדוק מה דינם של ימים נוספים שאסורים בעשיית מלאכה:

1. יום הכיפורים - אסור במלאכה כמו שבת. עונשו של העושה מלאכה ביום הכיפורים כרת, אבל אין מיתת בית דין כמו בשבת. סביר להניח שאיסור המלאכה ביום הכיפורים ייחשב כ'אות' לפטור מתפילין.

2. ימים טובים לא מצאנו בתורה שנקראו "אות", אולם הריטב"א הסביר שכיוון שלמדנו ש"אות" הינו איסור מלאכה אם כן גם יום טוב שאסור במלאכה נחשב

9 עירובין צו, א ד"ה מי שצריכין. וכן מועתק בפסקי רי"ד שם, ד"ה תניא ושמרת.
10 ועוד ראשונים. ראה או"ז הל' תפילין ס"ל תקפ"ט: "יצאו שבתות וי"ט שהן גופן אות... ועוד שנוכל לפרש מפני שהם אסורים במלאכה".

אות, למרות שגם מבחינת ההיקף וגם מבחינת העונש אין דין איסור מלאכה ביו"ט כדין איסור מלאכה בשבת.

3. השאלה מה דין תפילין בחול המועד תלוי לפי זה בשאלה האם חול המועד אסור במלאכה. תלות זו מודגשת בדברי האור זרוע (הל' תפילין סי' תקפט):

האיך נאמר דחולו של מועד יקרא אות, וכי אפשר שימים שמוותרים מדאורייתא במלאכה יהיו אות... אחרי שפירשנו דמלאכת חול המועד מותרת דאורייתא - האיך יעלה על לב איש לומר שהוא אות ויפטר מתפילין שהם דאורייתא... וחוזרני בי ממה שפירשתי דמלאכת חול המועד דרבנן... מעתה אין לי ראייה להתיר [הנחת] תפילין בחולו של מועד.

תלות זו אינה הכרחית, ואפשר לדחותה בכמה צורות:

1. איסור מלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא ובכל זאת חייב בתפילין, שכן בחול המועד רק מלאכת דבר שאינו אבד אסורה אך שאר מלאכות מותרות; האיסור רק על חלק מהמלאכות אינו מהווה רמה מספקת של "איסור מלאכה" כדי להיכלל ב'אות' בדומה לאיסור מלאכה בשבת. אמנם בניגוד לסברא זו תוספות (מו"ק יט, א ד"ה רבי יוסי אומר) סבור שהרמה מספקת: "ולמאן דדריש מ'לך לאות' יצאו שבתות וימים טובים שהן בעצמן אות, יש לומר לפי שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד", לכן אין מניחים תפילין בחוה"מ. אך המאירי (מו"ק יח, ב ד"ה אין כותבין) סבור שאין זו רמה מספקת: "אין איסור בהנחתם [בחוה"מ], שהרי חולו של מועד אין בו איסור הוצאה ומשאוי וטלטול".

2. איסור מלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא ובכל זאת חייבים בתפילין, שכן איסור מלאכה בחול המועד שונה לחלוטין משאר איסור מלאכה. בשבת ויו"ט התורה אסרה מלאכות מוגדרות ומסויימות כחלק ממטרת היום 'זכר למעשה בראשית' ו'זכר ליציאת מצרים', אבל בחול המועד התורה רק ביקשה ליצור מצב שאדם פנוי משאר טרדותיו. כך כותב הקרן אורה (מו"ק יט, א סוד"ה ת"ר כותב):

ולענין מה שכתבו הראשונים דהאי מילתא דחול המועד אי זמן תפילין אי לא תליא בהך מחלוקת אי מלאכת חוה"מ דאורייתא אי לא, לפמש"כ בריש מכילתין דליכא שום מלאכה פרטית האסורה בחול המועד, ועיקר אזהרת התורה לא היתה אלא להיפנות ולשמוח במועד¹¹, ומסרן הכתוב לחכמים איזו לאסור ואיזו להתיר, אם כן מחמת זה לא יקרא חול המועד בשם אות, כיון דבאמת לא מיתסרי המלאכה בו¹².

11 השווה ירושלמי מו"ק (ב, ג) המצוטט רבות על ידי הראשונים: "כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויגיעין בתורה"; הראשונים הסיקו מהלשון "כלום אסרו" שמלאכה בחול המועד אסורה רק מדרבנן, ואילו הקרן אורה כאן סבור שזהו איסור דאורייתא ש'מסרו הכתוב לחכמים'.

12 ראה בספר שיעורי הגרי"ד על תפילין, מוסד הרב קוק (תשס"ד), עמ' עה-עו שהסביר את טעם איסור המלאכה בחול המועד באופן אחר, והגיע למסקנה הפוכה.

4. גם לגבי ראשי חודשים קיימות סוגיות סותרות לגבי איסור המלאכה בהם. מהגמרא בחגיגה (יח, א) משמע שאין איסור מלאכה בראש חודש:

ראש חדש יוכיח, שיש בו קרבן מוסף – ומותר בעשיית מלאכה. מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש, תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש, הואיל וקרוי מקרא קדש – דין הוא שאסור בעשיית מלאכה!

אך מהגמרא במגילה (כב, ב) משמע שקיים איסור מלאכה בראש חודש: זה הכלל: כל שיש בו ביטול מלאכה לעם, כגון תענית צבור ותשעה באב – קורין שלשה, ושואין בו ביטול מלאכה לעם, כגון ראשי חודשים וחולו של מועד – קורין ארבעה.

המפרשים הציעו דרכים שונות ליישוב הסתירה¹³. וכך כתב בטורי אבן (מגילה כב, ב):

ולי נראה דראש חודש אסור בעשיית מלאכה מדינא אפילו לזכרים בזמן שבית המקדש קיים, מפני המוספין שקריבים בו שהן לכל ישראל¹⁴.

לדעתו יש איסור מלאכה דאורייתא גם בראש חודש, לפחות בזמן שבית המקדש היה קיים. זה מעורר את השאלה האם גם ראש חודש פטור מתפילין? האם מדובר ברמה מספיקה של איסור מלאכה כדי להיות 'אות'? האם העובדה שבזמן שבית המקדש היה קיים איסור מלאכה פוטר אף היום מתפילין בראש חודש?

ב. מצוות היום: ראשונים אחרים הציעו שמצוות החג הם ה'אות' הפוטר מתפילין. היות ומצוות החג נוהגות אף בחול המועד, נמצא כי חול המועד פטור אף הוא מתפילין:

1. בפסח איסור חמץ, ובסוכות מצוות ישיבה בסוכה. כתב תוספות (מנחות לו, ב ד"ה יצאו שבתות):

יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן קרויין אות – לא משום דאסירי בעשיית מלאכה, דאפילו חולו של מועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות בפסח דאסור באכילת חמץ ובסוכות דחייב בסוכה.

יש לציין כי גם לדעה זו איסור מלאכה בשבת ויו"ט נחשב 'אות', אחרת איך נסביר את פטור התפילין בשבועות שאין בו מצוות היום?

13 תוספות מגילה כב, ב ד"ה ושואין (על פי פרקי דרבי אליעזר, פרק מד); ריטב"א מגילה כב, ב ד"ה הא דאמרינן.

14 השווה לדברי הירושלמי פסחים ד, א, "אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבתך קרב, אבל אסרו מלעשות מלאכה" (ראה אור זרוע הלכות אבילות סימן תלב ד"ה ת"ר).

2. בפסח - אכילת מצה.

תוספות (מו"ק יט, א ד"ה ר' יוסי אומר) כותב:

למאי דפרישית לעיל דמלאכה דחול המועד מדרבנן, היכי ממעט להו? יש לומר הואיל ואוכל מצה.

דברים אלו תמוהים, שהרי מצות אכילת מצה קיימת רק בלילה הראשון, ובחול המועד אין חובה לאכול מצה, כפי שכותב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ו, א): "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות... אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות". אם כן כיצד אכילת מצה מהווה 'אות' בחול המועד?

לאמיתו של דבר, מהפסוקים מתקבל הרושם שמצוות אכילת מצה נוהגת במשך כל שבעת ימי החג (שמות יג, ו-ז): "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה'." מצות יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לְדַךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לְדַךְ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ; וְעוֹד (דברים טז, ח): "שִׁשֶּׁת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצַרְתָּ לַה' אֶלְקִיד לֹא תַעֲשֶׂה מִלְאָכָה". אף על פי כן, הגמרא לומדת שהחיוב הוא רק בלילה הראשון (פסחים קכ, א):

ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך, מה שביעי רשות - אף ששת ימים רשות. מאי טעמא, הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. יכול אף לילה הראשון רשות? תלמוד לומר על מצת ומררים יאכלהו. אין לי אלא בזמן שבת המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מניין? תלמוד לומר בערב תאכלו מצת, הכתוב קבעו חובה.

ידועה שיטת הגר"א (מעשה רב סי' קפה) שאכן קיימת מצוה קיומית לאכול מצה כל שבעת ימי החג. לפי שיטתו נוכל להבין את דברי התוספות שראו באכילת מצה את האות של חול המועד.

3. בסוכות - נטילת לולב.

כתב הריטב"א (מו"ק יט, א ד"ה ת"ר כותב): "כבר נחלקו רבותינו בעלי התוספות ז"ל אם מניחין תפילין במועד, ויש אומרים שאין זמן תפילין בימים טובים¹⁵ מפני שיש בהן אות גם כן, בפסח אות של חמץ ובסוכות של סוכה ולולב". ה'אות' של סוכות מובן, שכן חובתה אף בחול המועד. ברם ה'אות' של לולב אינו מובן, שכן מצות לולב נוהגת מדאורייתא רק ביום הראשון¹⁶!

אפשר לקרוא את הריטב"א לשיעורין: בסוכות של סוכה - כל שבעה, ולולב - ביום הראשון. לחילופין אפשר שכוונת הריטב"א הוא שלולב במקדש כל שבעה הוא האות הפוסט מתפילין אף בגבולין. אך הסברים אלו דחוקים.

15 מתוך הקשר דבריו ברור שכוונתו אף לחול המועד.

16 ראה תמיהת המהדיר במהדורת מוסד הרב קוק הערה 471.

ואולי ניתן להציע שהריטב"א סבר בענין זמן קיום מצות לולב בסוכות כעין סברת הגר"א לגבי אכילת מצה כל שבעה בפסח; בדומה לענין קיום מצות אכילת מצה בשאר ימי הפסח, גם הפסוק המתאר את זמן חיוב לולב לא ברור: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר... וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג, מ). רבנו מנוח (הל' לולב ז, יג) סבור שנאמרו כאן שני חיובים נפרדים¹⁷: "ההוא קרא דולקחתם מרישיה לסופיה מידריש ומסופיה לרישיה מידריש. והכי קאמר קרא 'ולקחתם לכם ביום הראשון... וערבי נחל', 'פרי עץ הדר... ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים". לעומתו, סבור בעל המאור (סוכה כא ע"א בדפי האלפס) שיש כאן חיוב אחד, "וכאילו אמר עד תשלום שבעת ימים". הגר"פ פערלא בביאורו על הרס"ג (עשין נג) סבור שזו גם דעת הרמב"ם בספר המצוות (עשין קסט): "מבואר מלשונו דס"ל דלעיקר פשטיה דקרא אין חילוק בין מקדש לגבולין שנוהג בכל מקום שבעת ימים, וביום הראשון דרישא דקרא אינו ענין בפני עצמו אלא הוא מכלל שבעת ימים דכתיב בסיפא דקרא. ופירושא דקרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים היינו עד תשלום שבעת ימים, וכמש"כ הרז"ה ז"ל, משום דיום הראשון דהנך שבעה כבר כתיב ברישא דקרא, אלא דמדכתיב בסיפא דקרא לפני ה' אלקיך ממעטינן גבולין משבעה". לפי הצעה זו עיקר פשטיה דקרא הוא שמצות לולב נוהג בכל מקום שבעה ימים, ומשום סיפא דקרא "לפני ה' אלקיך" ממעטים גבולין מכל שבעה. בעקבות דבריו יש לדון מה טיב המיעוט, ועד כמה הוא סוטה מפשטיה דקרא. מיעוט זה מופיע בספרא (אמור פרק טז הל' ט) "לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ולא בגבולים כל שבעה". ההבנה הרווחת היא שהמיעוט ממעט לולב לחלוטין משאר הימים בגבולין; אלא שלפי זה קשה מדוע פשטיה דקרא מנוסח בצורה כה מטעה, ומדוע המיעוט מוציא לגמרי את המקרא מידי פשוטו? ר' הלל על הספרא (שם) מפרש שהמיעוט נוגע רק לשבת, דהיינו שלולב נוהג בגבולין כל שבעה אך אינו דוחה שבת: "לפני ה' דהיינו במקדש נוטלין כל שבעה ואפילו בשבת נוטלין, דבכלל שבעה איכא נמי שבת. ולא בגבולין כל שבעה, דהיינו בשאר עיירות דהויין חוץ לירושלים, אלא שישה ימים בלבד, לפי שאין הלולב דוחה שבת". דברים אלו קשה להולמם¹⁸, שכן במשנה (סוכה מא, א) מפורש שלולב ניטל בגבולין יום אחד בלבד. יתכן שכוונת ר' הלל היא שהמיעוט הוא רק מחובת לולב, אך עדיין ישנה מצוה קיומית של לולב כל שבעה בגבולין, ומשום שהיא רק מצוה קיומית אין היא דוחה את השבת. הבנה זו גם מתאימה לפשטיה דקרא¹⁹.

השתא דאתינן להכי יש להציע, שכשם שהמצוה הקיומית של אכילת מצה כל ימי הפסח מהווה "אות" לפטור מתפילין - כך גם המצוה הקיומית של לולב בגבולין כל שבעה מהווה "אות" לפטור תפילין וכפי שכתב הריטב"א.

17 בשאלה זו עסק באריכות הגר"פ פערלא בביאורו על הרס"ג (עשין נג).

18 בקובץ הערות (שם) סבור שר' הלל מתכוין לתקנת ריב"ז, ודן בדבריו.

19 הבנה זו מאירה באור חדש את תקנת רבן יוחנן בן זכאי: "משחרב בית המקדש התקין רבן

ג. **קידוש**: כתב הריטב"א (מו"ק יט, א סוד"ה ת"ר כותב): "דבימים טובים לא כתיב בהו אות אלא דאיתקוש לשבת, כדכתיב אלה מועדי ה' ומדכתיב נמי את שבתותי תשמורו כי אות היא ואלו הן ימים טובים שהן ג"כ מקודשין, ומברכין בהם ברכת קידוש כעין זכור דשבת. וזה נראה ברור". לפי זה חול המועד שאין בו קידוש אין בו אות.

ד. **קרבת מוסף**: המאירי (מו"ק יח, ב ד"ה אין כותבין) מעלה את האפשרות שה'אות' של חול המועד הוא קרבן מוסף שבו:

ויש מי שמוכיח מכאן שמניחין תפלין בחולו של מועד... אבל בספרד נהגו שלא להניחן הואיל ורוב המלאכות נאסרו בו, וכן שיש בהם קרבן יום טוב ר"ל קרבן מוסף, הרי הוא אות.

אפשרות זו מעלה מחדש את שאלת תפילין בראש חודש, שכן גם בראש חודש יש קרבן מוסף. הרדב"ז (שו"ת ח"ד סי' פ) אכן רמז לכיוון זה. הוא מעלה את השאלה "על מה סמכו העולם לחלוף התפילין בתפלת מוסף ראש חודש", ואחרי שהוא רומז להסברים מן הקבלה הוא מסיים ואומר: "ואפשר לתת קצת טעם לפי הפשט, כיון דבמוסף דומה ראש חדש לימים טובים שנקראו אות - ראוי לעשות לו היכר זה"²⁰.

ה. **סמבטיון, בעל אוב ו'מעלה בזכורו'**: בספר אור זרוע מוצעת דרך מפתיעה לבדוק אילו ימים יש בהם 'אות'. הגמרא בסנהדרין (סה, ב) מספרת על דושיח בין טורנוסרופוס הרשע לרבי עקיבא:

ואף שאלה זו שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אמר לו: ומה יום מיומים? אמר לו: ומה גבר מגוברין? אמר ליה: דמרי צבי. - שבת נמי דמרי צבי. אמר ליה: הכי קאמינא לך, מי יימר דהאידינא שבתא? אמר לו: נהר סבטיון יוכיח, בעל אוב יוכיח.

יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש" (סוכה ג, י). המניע לתקנת ריב"ז הוא אמנם "זכר למקדש", אך היסוד ההלכתי של התקנה הוא להפוך את המצוה הקיומית, שקיימת ממילא, לחיוב דרבנן. ודוק שבספרי תקנת ריב"ז מופיעה בצמוד למיעוט "ולא בגבולים כל שבעה". ועי' במ"ש בספר "עמק ברכה" (לולב, אות א), שחייב לולב שבעה מדין "ושמחתם לפני ה'" אינו דין במקום המקדש אלא דין בגברא, ומי שבא לפני ה' במקדש ויצא משם מבלי ליטול לולב עדיין חייב בלולב, שהרי בא לפני ה'. על פי דבריו יש להסביר כי תקנת ריב"ז היא שמשום זכר למקדש עם ישראל מוגדר כמי שבא בפועל לפני ה', ואח"כ יצא משם. המשנה ברורה (סי' תרסד ס"ק יא) דן בשאלה מדוע לא תקנו ליטול ערבה כל שבעה כמו שתקנו לגבי לולב? על פי דברינו מובן שתקנו דווקא לולב כל שבעה משום דאית בה ממילא מצוה קיומית בחול המועד, ולא ערבה כל שבעה דלית בה מצוה קיומית כל שבעה.

20 השווה ספר שיעורי הגרי"ד על תפילין, מוסד הרב קוק (תשס"ד), עמ' עד: "אין לומר שקדושת היום מצד המוספים מגדירה את היום כ'אות', שהרי מקריבים קרבן מוסף גם בראשי חדשים, שאינם פטורים מתפילין".

לאור גמרא זו מסביר האור זרוע: "יצאו שבתות וי"ט שהן גופן אות... שנהר סמבטיון ומעלה בזכורו מוכיחין שנחין בהם... יש להבחין ע"י נהר סמבטיון ומעלה בזכורו, אם נחים בחול המועד הוא אות ולא מחייבי בתפלין, אם אינם נחים מחייבי בתפלין.

ו. תלמוד תורה כאות

יש דרשה תמוהה במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דפסחא פר' יז):

ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. מכאן אמרו, כל המניח תפילין כאילו קורא בתורה, וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין²¹.

הראשונים הציעו הסברים שונים לפטור זה, והרשב"א (ר"ה יז, א ד"ה קרקפתא) הסביר שזה משום העוסק במצוה פטור מן המצוה. הריטב"א (שם, ד"ה פושעי) סבור שהפטור הוא משום היסח הדעת. ברם הר"ן (ר"ה יז, א ד"ה קרקפתא)²² סבור שהפטור בנוי על "אות":

ותניא במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפילין. ואפשר דטעמא משום דכל העוסק במצוה פטור מן המצוה. **אי נמי, שהעוסק בתורה אינו צריך אות, שדברי תורה הן עליו לאות.**

ההצעה לפטור לומד תורה מהנחת תפילין היא מחודשת למדי, שכן היא חורגת מגבולות ימי המועדים (שבת, יו"ט וחול"מ) ומציעה לפטור אדם מתפילין גם ביום חול.

סיכום:

בדברינו כאן ניסינו לחדד ולסכם את מחלוקת הראשונים בשאלת הנחת תפילין בחול המועד. מחלוקת זו תלויה בהבנת הטעמים לכך שבשבת ויום טוב פטורים מתפילין, ובשאלה האם טעמים אלו קיימים גם בחול המועד. ר' יוסי הגלילי ממעט שבתות וימים טובים מגזירת הכתוב "מימים ולא כל ימים", ויש לדון האם גם חול המועד מתמעט משום "מימים". ר' עקיבא ממעט שבתות וימים טובים מטעם "יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות", ויש לדון מהו האות המדובר, והאם אות זה קיים גם בחול המועד. מצאנו כי הראשונים מציעים הגדרות שונות ל"אות", ובדקנו אלו מועדים ניתן להחיל בכל הגדרה.

21 כך גם נפסק להלכה בשו"ע או"ח סי' לח סע' י. נושאי הכלים שם התקשו מאוד בהלכה זו וניסו לצמצם את היקפה ככל שניתן, ראה בית יוסף ד"ה גרסינן במכילתא. ראה גם שו"ת מן השמים סי' מח שנשתפק האם הכוונה שאם קרא הלכה אחת או פסוק אחד ביום פטור מן התפילין, או שמא הכוונה רק שבזמן שקורא בתורה פטור משום עוסק במצוה. לא ברור האם השואל קיבל מענה על שאלה זו.

22 ובר"ן על הרי"ף ר"ה ד ע"א.